

Kan musikk være antisemittisk?

103701

MONA LEVIN

Kan musikk være antisemittisk og moralsk skadelig? Kan flere hundre år gamle teaterstykker eller hundre og femti år gamle operaer bære noe ansvar for nazitidens herjinger? To bøker som utkom i Storbritannia for et halvt års tid siden, debatterer disse spørsmålene, og de respektive omtalene ender som debattinnlegg for forskjellige syn. Det dreier seg om Shakespeares «Kjøpmannen i Venedig», behandlet i boken «Shylock – Four Hundred Years in the Life of a Legend» av Sunday Times Literary Supplements tidligere redaktør John Gross, og «Wagner – Race and Revolution» av kulturhistorikeren Paul Lawrence Rose.

I begge tilfeller – og vi skal her holde oss til Wagner – hevdes det med godt belegg at kunstnerens fremstilling av «joden», i musikken og i næringslivet, har preparert betydelige veistrekninger i retning gasskamrene.

Usympatisk

Takket være Hamsun kjenner vi debatten altfor godt her hjemme: Skal man skille eller sammenholde mannen og verket, politikk og kunst? I Wagners tilfelle er det nesten umulig å skille. Selv hans mest ihuga forsvarere og beundrere er nødt til å innrømme at mannen var det som på godt norsk heter en drittsekk – økonomisk, seksuelt, i alminnelige menneskelige relasjoner som vennskap og kollegialitet. Han nød sine venners hjelp, gjestfrihet og pengestøtte, og stjal deres hustruer som takk. Man kunne fortsette i det uendelige.

Nazisymbol

Men var det hans skyld at han femti år etter sin død ble et nazi-symbol? Forfatteren Rose mener ja. Musikkritikeren Benjamin Bar-Am i Jerusalem Post mener nei. The Sunday Times' Hugh Canning er langt på vei enig med Rose i sin anmeldelse, mens The Observers Peter Conrad raljerer i raseri over boken. Når Rose anklager Wagner for å være en intellektuell terrorist og en utover av mental vold, ser uansett Conrad dette som fredsommeligere enn Krystallnatten, mens Canning trekker frem en av Wagners mest motbydelige og redselsfullt profetiske «vitser», gjenfor-

talt av hans usympatiske hustru Cosima (forøvrig datter av Franz Listz): «Richard sier som en kraftvits at alle jøder burde brennes ved en oppførelse av Nathan den Vise.» (Lessings drama som forsvarte jødene).

I en kronikk i Aftenposten skrev Nationaltheatrets mangeårige musikkansvarlige Øystein Bjørnsgaard for en god del år siden om det Nietzsche kalte «Tilfellet Wagner». Nietzsche, som i likhet med Wagner selv var «velsignet» med familier som gjorde dem til naziforbilder selv der de ikke var det, var tidlig Wagner-beundrer, men endte med å avsky alt komponisten sto for, muskalsk og ideologisk. «I løpet av sommeren 1876 tok jeg farvel med Wagner i mitt hjerte», skriver Nietzsche, og legger til at det er av et fullt hjerte. «Etter at Wagner flyttet til Tyskland, beveget han seg skritt for skritt mot alt jeg avskyr – til og med mot antisemittisme.»

Jødiske komponister

I sin kronikk trakk Bjørnsgaard en sammenligning mellom Hitlers forbud mot å spille Mendelssohns musikk, og holdningene i en artikkel i «Neue Zeitschrift für Musik» i 1850, to år etter Mendelssohns død, av en viss Karl Freigedank. «Das Judentum in der Musik» (Jødedommen i musikken) het det beryktede innlegget, der det blant annet ble påstått at all musikk komponert av jøder måtte forekomme enhver tysker fremmedartet og kald, besynderlig og likegyldig, unaturlig og fordreiet. En jødisk komponist kan være underholdende med sine sirkuskunster og sin behendighet, skrev Freigedank, men aldri vekke virkelige følelser til live i menneskehjertene. Og så videre, og så videre.

Atten år senere utkom «Das Judentum in der Musik» i utvidet form som bok, og uten forfatterpseudonym. Richard Wagner satte sitt eget navn på tittelarket denne gang. Den opprinnelige artikkel var ingen «ungdomssynd». Wagner var 37 år gammel da han skrev den, og hadde allerede «Den flyvende hollender», «Tannhäuser» og «Lohengrin» bak seg. Diskusjonen i forbindelse med Roses bok handler altså ikke om hvorvidt Wagner var antisemitt – det er det rett og slett ingen tvil om – men om hvorvidt hans

ideologi har preget hans verker.

Jøde-surrogater

Roses påstand er at alle Wagners store musikkdrammer er tilsårlige allegorier over hans jødefiendtlighet, og at de fra «Hollenderen» og utover alle inneholder et «jøde-surrogat»: den uforsonlige Tannhäuser, Melot i «Tristan», Beckmesser i «Mestersangeren», både Kundry og Klingsor i «Parsifal» og dvergene i «Ringene», især Alberich.

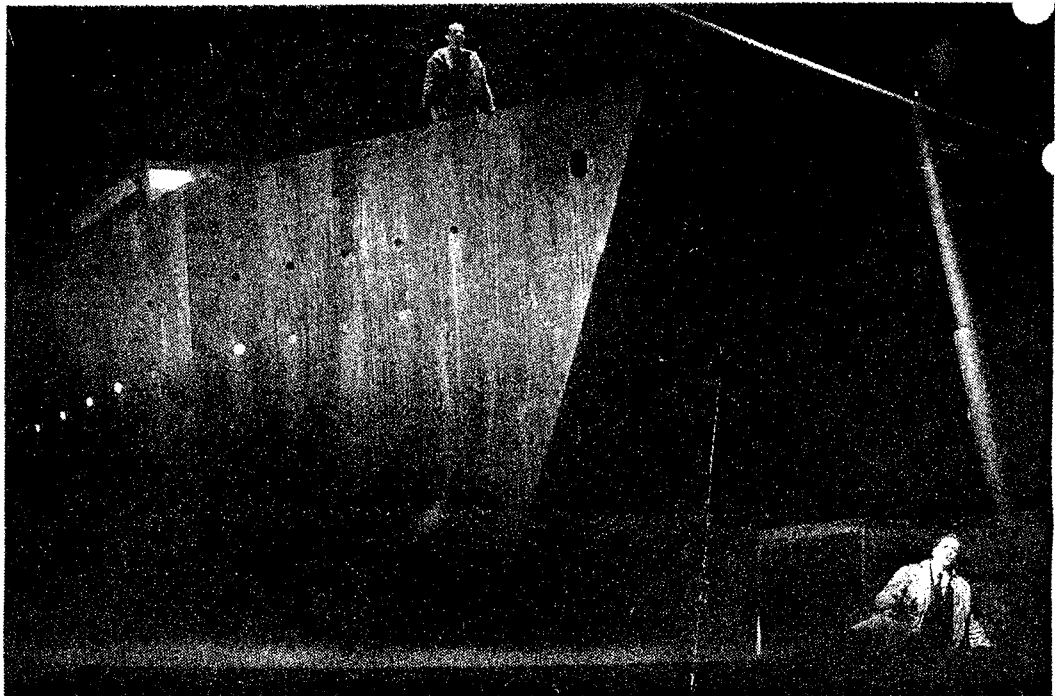
Canning er langt på vei enig med Rose, og peker på oppførelser der dette er kommet til syne. Conrad kaller det nonsens, og harselerer over forfatterens paranoia. Der Canning finner boken fascinerende og gjennomarbeidet, og mener det blir vanskelig i fremtiden å ignorere antisemittismen i Wagners verk, ser Conrad boken som svulstig og full av gjentakelser, og han avviser med forakt og raseri at hans operaer har et ideologisk forkastelig innhold. Han ser på Wagners skrivelser som metaforer og smakløse vitser, mens Canning opprøres over komponistens forvriddede ideer.

Opphisset stemning

Wagner la skylden for alt som var galt med det politiske og sosiale system, på den jødiske innflytelsen i tysk kunst og samfunnsliv, påpeker Canning. Han ønsket revolusjon – han sto forøvrig på barrikadene i 1848 i Dresden. Conrad hevder på sin side at den revolusjonen Wagner drømte om var mer mystisk enn politisk, og slik vil debatten om Wagner bølgje frem og tilbake i all evighet. Derfor vil det også alltid være en særlig opphisset stemning rundt store Wagner-begivenheter, som når han forsøkes spilt i Israel og det omtrent fører til regjeringsskifte, eller når Den Norske Opera for første gang gir seg i kast med hele «Ringene», lørdag innledet med «Rheingold».

Man kan like eller ikke like Richard Wagners musikk, man kan velge om man vil gå i Operaen eller ikke, av musikalske eller ideologiske grunner. Men det er ubestridelig at Wagner representerer et betydelig bidrag til den musikalske utviklingen i det tyvende århundre, et bidrag som har preget mange av hans etterfølgere.

Aftenposten Søndag 24. januar 1993

ANTISEMMITISK?: Er «Den flyvende hollender» og andre av Wagners store verker tilslørte allegorier over hans jødefiendtlighet?